

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **RING ÉVA**
A BARI KONFÖDERÁCIÓ ÉS A RZECZPOSPOLITA
ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSA
- **GEBEI SÁNDOR**
OROSZ-POROSZ ÉRDEKAZONOSSÁG
A RZECZPOSPOLITA ELSŐ TERÜLETI MEGCSONKÍTÁSÁBAN
- **TÓTH FERENC**
A FRANCIA DIPLOMÁCIA TÖREKVÉSEI A RZECZPOSPOLITA
MEGMENTÉSE ÉRDEKÉBEN
- **SCHVÉD BRIGITTA KINGA**
LENGYELORSZÁG ELSŐ FELOSZTÁSA
AZ ERŐEGYENSÚLY-DISKURZUS TÜKRÉBEN
- **VARGA BEÁTA**
GALÍCIA BETAGOLÁSA A HABSBERG MONARCHIÁBA
- **KURDI KRISZTINA**
A LENGYEL ZSIDÓ ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER ÁTALAKULÁSA
- **SZEMLE**
KOVÁCS ZITA, URBÁN MÁTÉ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 1.

TARTALOM

Birodalmi terjeszkedés Közép-Európában. A Rzeczpospolita első megcsonkítása, 1772 (Mitrovits Miklós)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Ring Éva: A bari konföderáció és a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása	5
Gebei Sándor: Orosz–porosz érdekazonosság a Rzeczpospolita első területi megcsonkításában	43
Bebesi György: Lengyelország első megcsonkítása az orosz birodalmi külpolitika szemszögéből	57
Dinnyés Patrik: Anya és fia nézetkülönbsége a Rzeczpospolita első területi megcsonkítása kapcsán	67
Tóth Ferenc: A francia diplomácia törekvései a Rzeczpospolita megmentése érdekében	83
Schwéd Brigitta Kinga: Lengyelország első felosztása az erőegyensúly-diskurzus tükrében a kortárs londoni hetilapok véleménycikkeiben	99
Varga Beáta: Galícia betagolása a Habsburg Monarchiába. A kelet-galíciai rutének helyzete 1772–1918 között	121
Kurdi Krisztina: A lengyel zsidó önkormányzati rendszer átalakulása Lengyelország első megcsonkítása után	139
<i>Szemle</i>	
A „fekete királyné” élete (Urbán Máté)	161
Az oktatás finansziális háttere a középkorban és a korai újkorban (Urbán Máté)	168
Észak és Dél veszélyes viszonya, avagy Olaszország születése (Kovács Zita)	172

Jelen számunkat Mitrovits Miklós szerkesztette

Lengyelország első felosztása az erőegyensúly-diskurzus tükrében a kortárs londoni hetilapok véleménycikkeiben

A Lengyelország¹ 1772. augusztus 5-i, első felosztásáról hírt adó, illetve a lengyel ügy alakulásáról érkező kortárs európai, főként angol sajtóorgánumokban gyakorta találkozhatunk annak latolgatásával, hogy a felosztás milyen hatást gyakorolt az európai hatalmi egyensúlyra. Az erőegyensúly-retorika alkalmazása akkor már közel sem számított szokatlannak az angol politikai gondolkodásban, hiszen Anglia² már a 17. század végétől úgy tekintett magára, mint „a hatalmi egyensúly védelmezőjére”, „a kézre, amely megtartja az egyensúlyt” Európában.³ A hatalmi egyensúly a 18. századi európai nagyhatalmi politika, illetve politikai publicisztika hangsúlyos elemévé, az államközi kapcsolatok elméletének, valamint a korszak békekötéseinek egyik kulcsfogalmává, az erőegyensúly-politizálás pedig az utrechti békerendszer lefektetését követő évtizedekben az angol diplomácia alapvető elemévé vált.⁴

Számos kutató úgy véli, hogy mindennek ellenére – vagy éppen emiatt – a korabeli hatalmi egyensúly „homályos és meghatározhatatlan fogalom”,⁵ „összetett, változásra és félreértelmezésre hajlamos”, valamint „rosszul alkalmazott, de a kortársak által gyakran használt, így számunkra is fontos és megkerülhetetlen, mint *hasznos retorikai eszköz*”.⁶ Morten Andersen azonban e korábbi felfogást elvetve úgy véli, hogy érdemes a fogalmat úgynevezett „gyakorlati kategóriaként”

* A szerző a PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Középkori és Koraújkorai Doktori Programjának doktorjelöltje (7624 Pécs, Rókus u. 2., brigittaschved@gmail.com). A tanulmány alapját képező periodikakutatást a Waclaw Felczak Alapítvány Jagelló-ösztöndíja támogatta. Jelen írás az MTA Magyar–Lengyel Történelem Bizottság és az ELTE BTK Kelet-, Közép-Európa Története és Történeti Rendszerképzési Tanszéke által 2022. november 24-én, az első lengyel felosztás 250. évfordulója alkalmából rendezett, „Birodalmi terjeszkedés Közép-Európában: a Rzeczpospolita első megcsönkítése” című konferencián elhangzott előadás írott változata. Ezúton is köszönöm Michael G. Müllernek a kézirat átolvasását követően tett értékes megjegyzéseit; az általa nyújtott kontextus több tekintetben is segített tisztázni a kutatás eredményeit.

1 A *Lengyelország*, illetve *lengyel* kifejezések a tanulmány egészében a Lengyel–Litván Nemesi Köztársaságra (*Rzeczpospolita*) vonatkoznak.

2 Az 1706. és 1707. évi egyesülési törvények (*Acts of Union*) révén Anglia (és a hozzá tartozó Wales), valamint Skócia egyesítette királyságait, aminek köszönhetően a két ország elveszítette korábbi szuverenitását, és egy új politikai egységben, Nagy-Britanniában egyesült. A tanulmány egészére vonatkozóan az előforduló *Anglia*, *angol*, illetve *angliai* kifejezések tehát Nagy-Britanniára vonatkoznak.

3 Sheehan, 1988. 24–28.; Kampmann, 2000; Thompson, 2011. 270–271.

4 Black, 1983. 48.; Ghervas, 2016. 404–405., 410–412.; Kovács, 2017. 17–18.; Janžekovič, 2022. 563–565.

5 Anderson, 1970. 183.

6 Wicklum, 1999. 7. 2. jegyz. (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

kezelni, és megkísérelni annak „genealogikus” fogalomtörténeti vizsgálatát.⁷ Ha így közelítjük meg ezt a kortársak által gyakorta alkalmazott fogalmat, akkor egyértelművé válik, hogy nem csupán retorikai eszközzől, hanem sok esetben a korabeli politikai diskurzusok fontos elemét képező politikai kulcsfogalomról beszélhetünk. Jelen tanulmányban mindebből kiindulva arra fókuszálunk, hogy milyen témák esetében és milyen kontextusban jelent meg az angol sajtóban, azon belül is kifejezetten a londoni hetilapoknak az első felosztásról érkező véleménycikkeiben a hatalmi egyensúly fogalomhasználata. A Burney-újsággyűjtemény⁸ segítségével feltárt, 1772 és 1774 között megjelent, londoni hetilapokban fellelhető releváns találatok kritikai diskurzuselemzése révén kitérünk arra, hogy a véleménycikkek szerzői milyen tekintetben alkalmaztak hasonló vagy eltérő hatalmi egyensúly-retorikát, olykor pedig mélyebb, értekező jellegű erőegyensúly-diskurzust véleményük kifejtésére.

Az újságokban közölt híryanagok „a megtörtént események első vázlatáiként”⁹ rávilágíthatnak a korabeli politikai gondolkodás mozgatórugóira, a véleménycikkek pedig különösen érdekes látéletet nyújthatnak a korabeli bel- és külpolitikáról alkotott egyéni meglátásokról. Az angol újságok rövid, általában európai híreket átvett hírközlések, vezércikkek és szerkesztői levelek, olykor rövidebb-hosszabb véleménycikkek,¹⁰ néhány esetben pedig pamfletok (újra)közlésének formájában¹¹ kiemelt érdeklődést tanúsítottak az első felosztási szerződés tartalma iránt, elemezve annak várható negatív következményeit.¹² Mindez a hatalmi egyensúly fogalomhasználatának kontextusában kimutathatóan nagyszámú sajtóforrást jelent.¹³ A sajtó-

7 Vö. Andersen, 2016. 1–2., 5–8., 11–12., 50–52.

8 A Burney-újsággyűjtemény a British Libraryben őrzött 17–18. századi angol sajtótermékek legnagyobb gyűjteménye, amely több mint ezer pamfletet, proklamációt, hírlapot és újságot tartalmaz a korszakból. A Gale az utóbbi években digitális formában elérhetővé és kereshetővé tette a jól ismert újsággyűjtemény egészét, így az jelenleg kereshető digitális formátumban elérhető a kutatók számára: <https://www.gale.com/intl/c/17th-and-18th-century-burney-newspapers-collection> (az internetes források letöltése: 2023. november 16.). A gyűjtemény kutatási lehetőségeiről újabban: Prescott, 2018; kifejezetten a magyar vonatkozású sajtóforrásainak értékéről lásd: Péter, 2015.

9 Péter, 2015. 29.

10 A vezércikk (*editorial*) már a korszak angol újságaiban is az adott lap vezető szerkesztője vagy kiadója által írt, gyakran aláírás nélküli cikket takart; ezek – tartalmukat tekintve – sok esetben véleménycikkeknek tekinthetők. A szerkesztői levél (*letter to the editor*) az olvasók által benyújtott véleménycikkeket jelöli. A szűkebb értelemben vett véleménycikk alatt az úgynevezett „szerkesztőségi oldallal szemben” (*opposite the editorial page*, röviden *op-ed*) írt cikkeket érti a periodikakutatás. A strukturáltabb, korai „politikai elemzéseknek” is tekinthető véleménycikkek már a 18. század második felében jelen voltak az angol sajtóban, szerzőik pedig általában nem álltak kapcsolatban az adott lap szerkesztőségével vagy kiadójával. „Op-ed”, *Merriam-Webster Online Dictionary*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/op-ed>.

11 Az első felosztás angol pamfletirodalmáról, kifejezetten John Lind 1773-ban megjelent két munkájáról lásd: Plassart, 2020; Schvéd, 2021. 214–216.

12 Black, 1987. 277–308.; Barker, 1998. 43–72.

13 A Burney-újsággyűjtemény keresőjében az 1772 és 1800 közötti időszakra fókuszálva megállapítható, hogy amennyiben áttekinthetjük azon újságok lapszámainak darabszámát, amelyek együttesen tartalmazzák legalább egy említés erejéig a „lengyel felosztás” és a „hatalmi egyensúly” kifejezéseket (valamint azok variációit), kiemelkedik Lengyelország második (1793) és harmadik (1795) felosztása, valamint az ezek közötti kétéves időszak (összesen 185 darab újság), azonban az első felosztás évéből (1772) származó dokumentumok száma is jelentősnek tekinthető: összesen közel 25 darab sajtóorgánum, amely számot egészen 1792-ig (!) egyik következő év sem éri el önmagában.

orgánumokban alapvetően három témában találkozhatunk a hatalmi egyensúly elvéhez kapcsolódó, illetve néhány esetben szervesen azzal operáló véleménycikkekkel.¹⁴ Jelen tanulmányban a hatalmi egyensúly elve kora újkori térnyerésének áttekintését követően számos példát vonultatunk fel arra vonatkozóan, hogy Nagy-Britannia – az európai hatalmi egyensúly fenntartásában és ellenőrzésében különösen érdekelt tengeri nagyhatalomként – milyen véleményt alakított ki Lengyelország feldarabolásáról az erőegyensúly várható alakulásának kontextusában.

A hatalmi egyensúly elve a 18. század európai konfliktusaiban

A 16–17. század folyamán az európai államok külpolitikai motivációinak fő mozgatórugói a vallási ellentétek és a dinasztikus kapcsolatok voltak, a 18. századra azonban a nemzetközi politika alakításában mindezeknek már kevésbé volt meghatározó szerepe. Az európai külpolitika alapvető változásokon ment keresztül a kora újkorban; a 17. századra a nemzetközi kapcsolatokat már az államérdek (*reason of state*), a 18. századra pedig a hatalmi egyensúly (*balance of power*) elve határozta meg.¹⁵ Utóbbi a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békét (1648) követő évtizedekre a diplomáciai gyakorlat és az államközi kapcsolatok egyik alapkövévé vált, viszonylagos erőegyensúlyi helyzetet teremtve a kontinens politikai gyakorlatában.¹⁶ A 16–17. századot még alapvetően két állam – a Bourbon Franciaország, valamint a Habsburg Monarchia – ellensúlyozása, egyfajta bipoláris hatalmi egyensúly jellemezte, amelyben a kisebb államok változó szövetségi felállásokhoz csatlakozva az egyik vagy a másik felet támogat(hat)ták.¹⁷ A spanyol örökösödési háború (1701–1714) lezárását követően, az utrechti rendszer felállításával viszont az vált kitzűzött politikai céllá, hogy egyik állam se alakíthasson ki (nagy)hatalmi dominanciát egész Európa felett.¹⁸

Az úgynevezett „diplomáciai forradalom” révén a 18. század közepére őt, a hatalmi egyensúly szempontjából alapjában véve szinte egyenlőnek tartott nagyhatalomnak – Nagy-Britannia, Franciaország, a Habsburg Monarchia, Poroszország és Oroszország – volt befolyása a nagyhatalmi politika folyamataira.¹⁹ Ha ezek közül bármely állam túlsúlyra törekedett vagy tett szert, az riasztotta a többi, és életre hívta a hatalmi egyensúly mechanizmusának gyakorlati alkalmazását.²⁰ Az erőegyensúlyi rendszer kialakítására és fenntartására való törekvés azonban nem minden esetben vált be mint a *status quo* alapelve vagy mint alkalmas jogi garancia, mivel – miközben az agresszív nagyhatalmak megfékezésére szándékozták alkal-

14 A kora újkori újságok mint a politikai viták kifejezett médiumáról, különösen a 18. századi vezető londoni újságok ilyen szempontú elemzéséről újabban: Kristiansen, 2021.

15 Schrek, 2020. 166–169.

16 Sashalmi, 2015. 23–24.; Wilde, 2019. 31–32.

17 Vö. Strohmeyer, 2015.

18 Kovács, 2017. 17–19.; Gelder, 2021. 953–957.

19 Vö. Black, 1990.

20 Anderson, 1970. 196–198.; Anderson, 1987. 295–298.; Schroeder, 1994. 5–11.

mazni – a nagyhatalmak ritkán nyújtottak valódi segítséget a gyengébb vagy kisebb államoknak. Mindezek miatt időnként előfordult, hogy a politikai gyakorlatban a hatalmi egyensúly elvéhez való ragaszkodás, illetve annak egyoldalú felhasználása – többek között például a felosztási diplomácia révén – az erősebb, agresszív államoknak kedvezett.²¹

Lengyelország 1772. évi első, majd további két felosztásában (1793, 1795) e példa, a felosztási diplomácia gyakorlata öltött testet.²² Az 1768-ban a lengyel nemesi előjogok, valamint a nemzeti függetlenség védelmére megalakuló bari konföderáció kezdeti sikerei,²³ továbbá az első orosz–török háború (1768–1774) kitörése – azaz mind a lengyel belpolitikai helyzet, mind a nagyhatalmi politikai színtér – arra készítette II. Katalin orosz cárnőt (1762–1796), hogy elfogadja II. (Nagy) Frigyes porosz király (1740–1786) 1768-ban tett első ajánlatát Lengyelország felosztására.²⁴ A porosz uralkodó hamarosan a Habsburg Birodalmat is bevonta a tárgyalási folyamatba; II. József német-római császár (1765–1790) kezdettől fogva támogatta a felosztás tervét, Mária Terézia osztrák főhercegnő és magyar királynő (1740–1780) azonban idegenkedett a felosztás gondolatától.²⁵ A végül 1772. augusztus 5-én aláírt háromhatalmi megállapodást az erőszakos lengyel ratifikáció (1773. április–május),²⁶ majd a varsói szerződések (1773. szeptember 18.) követték;²⁷ a lengyel szuverenitás elvesztésében már a kortárs visszhangok zöme is Európa nagyhatalmainak újfajta egyensúlyozó politikáját vélte felfedezni.²⁸

21 Sorel, 1969. 60.

22 A 18. század folyamán azonban elmondható, hogy a felosztási elképzelések a diplomáciai protokoll szerkesztését képezték; lásd többek között: Korman, 1996. 73–75.; Soós, 2009. 119–120.

23 II. Szaniszló Ágost megválasztásának körülményeiről a bari konföderáció kontextusában lásd: Ring, 2022.

24 Ring, 2001. 167–168.

25 Mária Terézia úgy vélte, hogy a Habsburg Birodalom semmilyen esetben sem nyerhet olyan sokat a felosztással, mint vetélytársai, az orosz és a porosz fél; a lengyelkérdést fiára, II. József császárra és Kaunitz kancellárra bízta. Végső döntéséhez nagyban hozzájárult annak belátása, hogy az oszmán fél gyengesége, valamint Franciaország és Nagy-Britannia távolmaradása végül komoly háborúba keverné a Habsburg Birodalmat vagy Oroszországgal, vagy Poroszországgal – végső és legrosszabb esetben mindkét állammal.

26 Úgynevezett felosztási sejm (1773–1775), amely hivatalosan 1773. szeptember 30-án ratifikálta a felosztási szerződést.

27 Az *Ausztria és Lengyelország között 1773. szeptember 18-án Varsóban aláírt szerződés*, OHT 45 CTS 233, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:oht/law-oht-45-CTS-233.regGroup.1/law-oht-45-CTS-233>; *A Lengyelország és Oroszország között Varsóban, 1773. szeptember 18-án aláírt szerződés*, OHT 45 CTS 243, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:oht/law-oht-45-CTS-243.regGroup.1/law-oht-45-CTS-243>; *A Lengyelország és Poroszország között Varsóban, 1773. szeptember 18-án aláírt szerződés*, OHT 45 CTS 253, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:oht/law-oht-45-CTS-253.regGroup.1/law-oht-45-CTS-253>.

28 Vö. Müller, 2012; Bömelburg–Gestrich–Schnabel–Schüle, 2013. A korabeli lengyel állam belpolitikai helyzetéről az orosz diplomácia kontextusában lásd: Dukwicz, 2011.

**„...bár végrehajtották tervét, nem sokáig élvezhetik a zsákmányt”
– A felosztó hatalmak „ördögi szövetkezése”**

Az 1772. évi szerződés preambuluma a felosztás cselekedetének igazolására és jogosságára többek között a „széthúzás szellemét” nevezte meg.²⁹ A felosztó felek véleménye szerint ez a széthúzás okozta Lengyelország anarchikus állapotát, amely már-már az ország széthullásával fenyegetett, mindemellett pedig a lengyel állapotok a szomszédos hatalmak békéjét, ennek következtében pedig az európai hatalmi egyensúlyt is veszélyeztették.³⁰ A korabeli angol sajtóban megjelenő véleménycikkekben ez utóbbi gondolat, azaz a felosztás európai hatalmi egyensúlyra gyakorolt negatív hatásainak kapcsán leggyakrabban a felosztó hatalmak sikeres együttműködésének, „ördögi szövetkezésének” hangsúlyozása jelent meg. Az orosz veszély demonstrálásánál sokkal hangsúlyosabb volt azonban a porosz, olykor a porosz és az osztrák fél politikájának kemény bírálata.³¹ A szerzők a legtöbb esetben a porosz féllel együtt említették meg az osztrák érdeket, így sokszor együttesen német érdekek(ek)ről diskuráltak.

Néhány példa kizárólag az osztrák fél politikai ambícióit és akcióit ítélte el, megkérdőjelezve II. József császár szavahihetőségét, ugyanakkor sok esetben felmentve Mária Teréziát a felelősség alól. A *Middlesex Journal*³² 1773. január 21–23-i számának utóiratában megjelent első véleménycikk névtelen szerzője például külön bekezdésben érvelt Ausztria lépései ellen, osztrákellenes érvei között pedig még a Magyar Királyság nehéz helyzete is fontos szerepet kapott:

29 Lásd az 1772. januári orosz–porosz egyezményt, illetve annak preambulumát (melyhez végül Ausztria is csatlakozott): *A Poroszország és Oroszország között 1772. január 4-én Szentpéterváron aláírt egyezmény*, OHT 44 CTS 465. <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law/ohr/law-ohr-44-CTS-465.regGroup.1/law-ohr-44-CTS-465>.

30 Davies, 2001. 269–277. A lengyel területek európai hatalmi politikában betöltött korabeli szerepéről újabban: Hein-Kirchner–Müller, 2012.

31 Amint azt Dorota Dukwicznak az első felosztás diplomáciatörténetéről megjelent új monográfiája (Dukwicz, 2022) bizonyítja, Oroszország végső döntése a felosztási terv végrehajtásáról valóban már 1771 márciusában megszületett; mindazonáltal 1772-ig az orosz diplomácia figyelemre méltó erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a diplomáciai világot és az európai közvéleményt ne tájékoztassa terveiről – ennek is tudható be, hogy az első felosztás időszakában az orosz fél szerepét még nem kifejezetten ítélte el vagy értékelte az angol közvélemény, sőt olykor inkább a védelmében szólaltak fel a sajtótermékek véleménycikkei. Ez a helyzet az erőszakos lengyel ratifikációt (1773. május) követően fokozatosan megváltozott, majd a második és a harmadik felosztás idejére már teljesen megfordult; az 1790-es évekre – főként a nagyhatalmi konstelláció és a szövetségi rendszerek alapján – a szerzők már inkább az osztrák és a porosz vezetéssel szemben lesznek elnézőbbek. Lásd: Dukwicz, 2022. 359–382., 423–440., 470–481. A 18. század utolsó éveiben megjelenő angol médiatermékek, kifejezetten a karikatúrák ruszofóbiájáról lásd: Sashalmi, 2022; a második és harmadik lengyel felosztás angol sajtóvisszhangjáról lásd: Wicklum, 1999.

32 A *Middlesex Journal or Chronicle of Liberty* (1772. július 2-től *Middlesex Journal or Universal Evening-Post*, 1773. november 30-tól *Middlesex Journal and Evening Advertiser*) című londoni, heti három alkalommal megjelenő lap 1769 és 1778 között működött.

„Az Ausztriai Ház, akárcsak a Duna, alantas és megvetendő forrásból ered, de erős szövetségek és szomszédjai szabadságának gyakori megsértése révén elnyerte jelenlegi elviselhetetlen arroganciáját és világbirodalmi szellemét. (...) A Habsburg-ház (...) mindig is a szabadság ellensége volt, és zsarnoki elveit a cseh és magyar választó és a protestáns királyságok elfoglalásával és felforgatásával nyilvánította ki.”³³

A szerző a továbbiakban összekötötte az osztrák és a porosz érdekeket, jóval erőteljesebben kritizálva azonban II. József császárt és a bécsi udvar politikáját, illetve annak megváltozását. Egy bibliai idézettel szemléltette, hogy József „természetes jóindulata” az utóbbi időben „elferdült”, „Frigyessel való kapcsolata” pedig „eltörölte a barátság és az emberség minden korábbi érzését a szerencsétlen Staniszló [a lengyel uralkodó] iránt; és úgy tűnik, még arra is vágyik [II. József], hogy felülmúlja nagy mintaképét [Frigyest] az aljasság és a betolakodás minden cselekedetében”.³⁴

További véleménycikkekben is megjelent a gondolat, hogy Lengyelország felosztását nem feltétlenül az orosz, sokkal inkább a porosz, illetve az osztrák fél tervelte ki (1. ábra).³⁵ Olykor erős túlzások is megjelentek egyes angol véleménycikkekben, melyek szerint az orosz cárnő csupán védekezésképpen keveredhetett bele a felosztásba. A *London Chronicle*³⁶ 1773. július 29–31-i számában megjelent, *Visszatekintés a bécsi udvar magatartására Lengyelországgal szemben* című, hosz-

33 Postscript. In: *Middlesex Journal or Universal Evening-Post*, January 21–23, 1773, 4. “The house of Austria, like the river Danube, rises from a mean and contemptible spring: but by powerful alliances, and frequent invasions of its neighbours [sic] liberties, has obtained its present intolerable arrogance and spirit of universal empire. The house (...) of Hapsburgh [sic!] (...) [has] ever been foes to freedom; and avowed their tyrannical principle, by the seizure and subversion of the Elective and Protestant kingdoms of Bohemia and Hungary.”

34 Uo. “(...) the recent perversion of the natural benevolence of Joseph; his connection with Frederick has obliterated every prior sentiment of friendship and humanity for the unfortunate Stanislaus; and he seems even desirous to excel his great pattern in every act of perfidy and encroachment.”

35 A gondolat olykor a korabeli angol sajtótermékekben publikált metszeteken is megjelent; John Lodge híres, *The Polish Plumb-Cake* című metszete például szintén a porosz és az osztrák érdekek összefonódását, főként a porosz király szerepét hangsúlyozza. Lodge jól ismert metszetén a francia uralkodó közömbösségét mutatja, hogy XV. Lajos csak egy kést tart a kezében, míg – az eddigi szakirodalmi elemzésekben nem hangsúlyozott elem, hogy – mindenki más erősen felfegyverzett. II. Frigyes és II. József kardjai még össze is érnek, jelezve országaik szövetségét és a „német érdekek” összefonódását. Az asztalterítő alatti ördögi démon alakja szintén – nem véletlenül – a porosz királyra mutat. A metszetet kísérő szöveg ki is fejti, hogy Frigyes „hagyja, hogy a német császár [II. József] és az orosz cárnő falatozzon, míg a francia királynak részeseledést ajánl, hogy ne támadja meg Németországot [ti. Ausztriát]” (*lets the Emperor of German and the Empress of Russia go snacks, while he offers the King of France a share to keep him from attacking Germany*). A démon pedig a következőket osztja meg a nézőkkel: „bár végrehajtották [II. Frigyes] tervét, nem sokáig élvezhetik a zsákmányt!” (*though they have executed his design, they shall not long enjoy the plunder!*) – utalva arra, hogy a felosztási diplomáciával megszerzett területeket talán nem sokáig birtokolhatják a felosztó hatalmak, a felosztások további bel- és külpolitikai problémákat eredményezhetnek. Lásd: Lodge, John: *The Polish Plumb-Cake* (1774), British Museum Collection: 1868,0808.10063. George, 1935. 167.; https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/54/The_Polish_plumb-cake_LCCN99404810.jpg.

36 A *London Chronicle* a György-kori London korai családi újságjaként hetente háromszor jelent meg esti lapként 1756 és 1823 között. Világ- és országos híreket, valamint a főváros művészeti, irodalmi és színházi eseményeiről szóló tudósításokat egyaránt tartalmazott.

1. ábra.
John Lodge
The Polish Plumb-Cake
című metszete

szabb értekezés például kizárólag a poroszok és az osztrákok felosztási terveit hangsúlyozta, „felmentve” az orosz cárnőt a felelősség alól (mindeközben azonban reálpolitikai érveket is felsorakoztatva):

„Nem lehet elképzelni, hogy Lengyelország jelenlegi felosztása bármilyen mértékben is kedvelt intézkedés lett volna Oroszország cárnője számára, vagy hogy ez egyáltalán megfelelné az országgal kapcsolatos eredeti nézeteinek. Kétségtelenül az lehetett a nagy célja, hogy egyelőre teljes egészében megőrizze ezt a királyságot; (...) miközben befolyását oly módon terjeszti ki, hogy (...) a legfőbb irányítást és ellenőrzést továbbra is kezében tartsa.”³⁷

37 Retrospective View of the Conduct of the Court of Vienna. In: *London Chronicle*, July 29–31, 1773, 109. “It is not indeed to be imagined that the present partition of Poland can be in any degree a favourite measure with the Empress of Russia, or that it at all corresponds with her original views in respect to that

Az ekkoriban zajló orosz–török háború, amelyre a továbbiakban utalt is a szerző, egyébként is komolyan foglalkoztatta az angol közvéleményt. Az értekezés további része – folytatva a reálpolitikai érvelést – arra is kitért, hogy a cárnő eredeti tervei között egy olyan lengyel helyzet fenntartása szerepelhetett, amelyben az Oszmán Birodalommal vívott sikeres háborúja őt erősíti.

A véleménycikk szerzője érvelésében azokról a szepességi városokról is szót ejtett a bécsi udvari politika megváltozásának elemzése során, amelyek Lengyelország első felosztása során kerültek osztrák kézre, azaz vissza Magyarországhoz.³⁸ A szerző a következőképp vezette fel a témát: „Az első körülmény, amely a bécsi udvar rendszerében bekövetkezett változásra utalni látszott, az volt, amikor utalásokat tettek a Magyarországnak Lengyelországgal szemben fennálló állítólagos ősi követeléseire.”³⁹ Ugyanebben a bekezdésben még Mária Terézia egy 1771. januári, a lengyel uralkodónak írt levelét is idézte a szerző, amelyben az uralkodónő biztosította a lengyel királyt, hogy „soha nem gondolt arra, hogy uralma bármely részét elfoglalja, és soha nem is fogja megengedni, hogy más hatalom ezt megtegye”.⁴⁰ A cikk egyébiránt magát Kaunitz kancellárt is felmentette:

„Ausztria kétértelmű magatartása továbbra is folytatódott, és bár a végzetes felosztási szerződést még abban az évben aláírták, amelyről szólunk, hónapokig nem történt nyilvánvaló változás. Úgy tűnik, mintha a bécsi udvar eleinte vagy szégyellte volna a gyalázatot, vagy megdöbben volna az ügylet szörnyűségén;

country. Her great object undoubtedly must have been to have kept that kingdom entire for the present; to have preserved, for some time, the name and appearance of its ancient form of government, while she extended her influence in such a manner as to continue in her hands the supreme direction and control of the whole.”

38 Az osztrák fél az első felosztási szerződés értelmében a Krakkói és a Sandomierzi (Szandomiri) vajdaság déli részét szerezte meg, valamint a Vörös-Oroszországnak nevezett területet, melyeket később Galícia-Lodoméria néven az örökös tartományok közé sorolt. A szóban forgó tizenhárom szepesi várost, valamint három várat még 1412-ben zálogosította el Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) a lengyel uralkodónak, II. Ulászlónak, melyek csak 1772-ben, az első felosztáskor kerültek vissza Magyarországhoz. Galícia és Lodomeria helyéről és szerepéről a Habsburg Birodalomban lásd: Gebei, 2000; a szepesi városok visszacsatolásának folyamatáról újabban: Dinnyés, 2018.

39 Retrospective View of the Conduct of the Court of Vienna. In: *London Chronicle*, July 29–31, 1773, 109. “The first circumstance that seemed to indicate any change in the system of the Court of Vienna, was the throwing out of some hint of some ancient claims which the States of Hungary were said to have upon Poland.”

40 Uo. “(...) she never had entertained a thought of seizing any part of his dominions, nor would ever suffer any other power to do so.” A későbbiekben is több példa található arra, hogy az angol sajtó felmenti a császármét, akiről tudvalevő, hogy komoly ellenvetései voltak a felosztással szemben, és akiről hagyományosan jó véleménnyel volt az angol közvélemény már az osztrák örökösödési háború (1740–1748) kitörése óta, amikor az uralkodónót aktívan támogatták örökségének védelmében. Egy *Scipio Nasica* álnéven író szerzőnek a *Craftsman* című londoni hetilap hasábjain megjelent hosszú véleménycikke például többek között részletesen kitért Mária Terézia kétségeire a felosztást illetően, nem felmentve azonban az osztrák udvar megvalósult politikai gyakorlatát. Lásd: *Scipio Nasica: To the Printer*. In: *Craftsman, or Say's Weekly Journal*, October 9, 1773, 1.

mert állítólag Kaunitz gróf (...), miután a kérdést néhány külügyminiszter közel két hónap múlva közelről felvetette neki, a leghatározottabban és a legünnepélyesebb szavakkal tagadta azt.”⁴¹

A *London Chronicle* névtelen szerzője tehát végeredményben kizárólag II. József császár felosztási terveit hangsúlyozta, amit a császár agresszív külpolitikája – többek között például korábbi tárgyalásai II. Frigyesselel – bizonyos szempontból alá is támasztott.⁴²

„...a nagy európai köztársaság egyensúlyát mindenkor meg kell őrizni” – Az angol beavatkozás és a nyugat-európai diplomáciai lépések igénye, illetve hiányuk kritikája

Az angol beavatkozás, valamint a nyugat-európai diplomáciai lépések eshetőségének latolgatása már III. György (1760–1820) brit uralkodó 1772. évi memorandumában megjelent. A felosztási szerződés megkötését, majd erőszakos ratifikációját követően kisebb mértékben, de a sajtó véleménycikkeiben is fellelhető az angol diplomácia beavatkozására, valamint a nyugat-európai szövetségeseikkel együtt történő fellépésére vonatkozó igény. Ennek első – mindent összevetve is nagyon korai – példája a *Middlesex Journal* 1772. augusztus 11–13-i számában megjelent, a *Gazetteer*-ből átvett elemzés szemlézése. Az írás szerint az angol kormányzati érdek ekkor még a kontinentális háborúba való be nem avatkozás politikája volt. Ezt az erőegyensúly-retorika alkalmazásával is alátámasztotta a szerző: „A nagy európai köztársaság egyensúlyát mindenkor meg kell őriznie a különböző tagoknak, amelyek *jelenleg* alkotják azt.”⁴³

Két esetben azonban megengedhetőnek, sőt elvárhatóknak ítélte a cikk írója az angol beavatkozást. Az egyik ilyen eset, ha Oroszország vagy Franciaország megpróbálna olyan területeket szerezni, amivel angol gazdasági és tengeri nagyhatalmi érdekeket sértenének; a másik pedig, ha akár az orosz, akár a francia politikai erő „olyan félelmetessé válik a szárazföldön, hogy veszélyessé válnának a német államtest szabadságára”.⁴⁴ Utóbbihoz kapcsolódóan a szerző érvei között

41 Retrospective View of the Conduct of the Court of Vienna. In: *London Chronicle*, July 29–31, 1773, 109. “The equivocal conduct of Austria was still continued, and though the fatal treaty of partition was signed early in the year of which we treat, no apparent change took place in it for several months after. It would seem as if the Court of Vienna had been at first either ashamed of the infamy, or shocked at the enormity of this transaction; for it is said, that Count Kaunitz, the Imperial Prime Minister, upon the question being closely put to him near two months after by some of the foreign Ministers, denied it in the strongest and most solemn terms.”

42 Soós, 2009. 130.

43 *Literary Chronicle*, Aug. 12. / In the *Gazetteer*. In: *Middlesex Journal or Universal Evening Post*, August 11–13, 1772, 1. “The balance of the grand European republic must, at all times, be preserved, by the several members which immediately compose it.” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

44 Uo. “(...) an attempt by either Russia or France, to gain any accession of territory in Europe or elsewhere, which might enable them to dispute with us the empire of the ocean; the other, that should the former grow so formidable at land, as to become dangerous to the liberties of the Germanic body.”

megemlítette a lengyel felosztással járó esetlegesen pozitív következményeket is, azaz, hogy adott esetben a felosztás enyhítheti a kontinens hatalmi feszültségeit – erre 1773 után már nem találunk példát az angol politikai sajtóban.

A felosztási szerződés ratifikációit követően, 1773 és 1774 folyamán egyre több esetben merült fel a beavatkozás kérdése az angol sajtóorgánumban, 1773 márciusától ugyanis komoly diplomáciai válság kezdett kibontakozni annak következtében, hogy Oroszország túl nagy politikai súlyt szerzett az ekkor már a végéhez közeledő, orosz sikerrel járó orosz–török háborúban.⁴⁵ A hivatalos diplomáciai tapogatózásokhoz kapcsolódóan több véleménycikkben is megjelent, hogy Nagy-Britannia egyedüli érdeke az lehet – vagy lehetett volna –, ha szövetkezik Spanyolországgal, Franciaországgal és Hollandiával, vagy adott esetben mindezen nyugat-európai államok Oroszország oldalára állnak a lengyelkérdésben.

A *Middlesex Journal* 1773. február 9–11-i számában az egyik véleménycikk szerzője mindazonáltal továbbra is az orosz érdekeket látta a legkevésbé destruktív-nak a lengyel felosztás kapcsán. Ennek ellenére felhívta a figyelmet Nyugat-Európa államainak politikai mulasztására, rámutatva, hogy „a császár [II. József] és a porosz király kielégíthetetlen ambíciói nem elégednek meg csak Lengyelországgal. Nem; túlságosan tudatában vannak saját erejüknek, valamint annak, hogy az európai hatalmak milyen könnyedén vállalták Lengyelország példátlan kifosztását.”⁴⁶ Az értekezés szerzője úgy vélte, hogy az angol és nyugat-európai beavatkozás megakadályozta volna a felosztó hatalmak hármasszövetségét, így Lengyelország felosztását is.

Az angol közvélemény az első felosztást követő pár hónapban még általánosságban nagyobb szerepet tulajdonított a porosz félnek, mint az orosz politikának. Egy Tullius álnéven író szerző 1773. áprilisi véleménycikkében⁴⁷ például úgy vélte, hogy mind az európai hatalmi egyensúly, mind pedig az angol nemzeti érdekek szempontjából a porosz érdek a legveszélyesebb, ebből kiindulva pedig szintén beavatkozást sürgetett, kemény jelzőkkel illetve a porosz politikát és a felosztás gyakorlatát:

„Poroszország minden területszerzése ellentétes Anglia érdekével. (...) Szükséges-e rámutatni a *csócselék* [a felosztó nagyhatalmak] legaljasabb tagjára [a porosz királyra], vagy a *szerencsétlen* Lengyel Királyság felosztásának *bűnére*, vagy arra, hogy szükség van-e a mi közbelépésünkre, hogy elhárítsuk azokat a végzetes

45 Majoros, 1997. 59–60., 63.

46 Wednesday, February 10 / Literary Chronicle, From the Choicest Essays in all the Public Papers / Public Advertiser / To the Printer. In: *Middlesex Journal or Universal Evening-Post*, February 9–11, 1773, 1. “For let it be remembered that the insatiable ambition of the Emperor and King of Prussia will not be satisfied with Poland only. No; they seem too sensible of their own strength, and the ease with which the powers of Europe acquiesce in the unparalleled [sic!] *plunder* of Poland.” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

47 A véleménycikk a *Public Advertiser* hasábjain jelent meg, amely korábbi nevén mint *London Daily Post and General Advertiser*, majd egyszerűen mint *General Advertiser* többé-kevésbé kizárólag reklámokból, hirdetésekkel állt, azonban véleménycikkeket és híreket is megjelentetett, miután átvette kiadását Henry Woodfall, aki átnevezte az újságot *Public Advertiserre*.

következményeket, amelyek elkerülhetetlenül kísérik Poroszország ambiciózus terveit, amennyiben hagyjuk, hogy folytassa zsarnokságát?”⁴⁸

Anglia háborús közbelépésének felhozatalakor komoly érvként került előtérbe az európai hatalmi egyensúly védelme. Ez Tullius esetében is így volt, véleménye szerint ugyanis Anglia háborús közbelépése elengedhetetlen annak érdekében, hogy „megőrizték azt az erőegyensúlyt, melytől szükségszerűen függ Európa minden államának boldogsága és jóléte”.⁴⁹

A korábban már említett *Middlesex Journal* 1773. januári száma rámutatva az osztrák érdek veszélyeire, azt is kifejtette, hogy Nagy-Britannia és szövetségesei komolyan aggódnak kereskedelmi érdekeltségeik, valamint Európa jövője miatt, így direkt módon érzékeltették, hogy a lengyel állam függetlenségében érdekeltek. A vonatkozó cikk a gazdasági érdekek felhozatalakor kitért az orosz szövetség gyakorlatiasságának érzékeltetésére is:

„A tengeri hatalmak, bármennyire is megmagyarázhatatlanul tétlenek Lengyelország felosztását illetően, nagyon is érdekeltek annak függetlenségében, mivel ez a legtöbb tengeri partvidék kikötője, amelyet Frigyes, ha egyszer ura lesz, biztosan lehetünk benne, hogy monopolizálni fog, és saját árán fogja értékesíteni. Ezért igen helyénvaló, hogy flottát küldjenek a Balti-tengerre és a pétervári udvarnak demonstráljanak, és a törökhöz való csatlakozás fenyegetésével kényszerítsék Katalint, hogy igazságos és nagylelkű legyen; akit állítólag nemrégiben meglátogatott III. Péter szelleme, figyelmeztetve őt, hogy óvakodjék az aranyerektől.”⁵⁰

A szatirikus utalás a néhai Péter cár, Katalin férjének erőszakos halálára ritka példa az angol sajtóban a korszakból, hogy a poroszok és az osztrákok mellett az oroszokat is megfricskázták.⁵¹

Számos kortárs véleménycikkekben megjelent a gondolat, hogy milyen megkönnyebbülést hozna Lengyelország – és a nyugat-európai államok – számára, ha a három felosztó hatalom nem lenne képes garantálni megkötött szerződését, és

48 Tullius: To the Printer of the Public Advertiser [1773. április 10-re datálva]. In: *Public Advertiser*, April 16, 1773, 2. “I have said, (...) that every Accession of Territory to Prussia is against the Interest of England. (...) Can it be necessary to point out to the meanest of the *Rabble*, the *Iniquity* of the Partition of the *unfortunate* Kingdom of Poland, or the *Necessity* of our Interposition to avert those fatal Consequences which must inevitably attend the ambitious Views of Prussia, if we permit him to proceed in his *Tyranny?*” (Kiemelések tőlem – S. B. K.)

49 Uo.: “(...) to preserve that *Balance of Power* on which the Happiness and Prosperity of every State in Europe necessarily depend.” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

50 Postscript / London. In: *Middlesex Journal or Universal Evening-Post*, January 21–23, 1773, 4. “The maritime powers, however unaccountably indolent they may be about the partition of Poland, are highly concerned in its independence, as it is the mart of most naval shores, which Frederic, we may be sure, is he is once master of them, will monopolize, and retail at his own price. Tis therefore highly proper to send a fleet into the Baltic, and to demonstrate to the Court of Petersburg, and by menaces of joining the Turk, to compel Catherine to be just and generous; to whom the ghost of Peter the Third is said lately to have paid a visit, warning her to *beware of the haemorrhoids.*” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

51 A hivatalos bejelentés szerint III. Péter cár aranyérgörcsben halt meg, ezt azonban mind Oroszországban, mind külföldön erős kételkedéssel fogadták. A cárt Orlov, Katalin egyik szeretőjének testvére gyilkolta meg, halála után pedig Katalin vette át a hatalmat.

így annak ellenére sem vihethék végbe a lengyel területek felosztását, hogy bármely nyugat-európai állam beavatkozna területgyarapításukba. Az előbbi bevezetésben hivatkozott szerző véleménye szerint így képtelenek lennének elkerülni egy nagyobb európai háború kirobbanását, végül pedig egymást támadnák meg: „Boldog lenne Lengyelország, ha ezek a királyi banditák a zsákmány felosztásakor összevesznének, és egymásra támadnának!”⁵²

Ez a gondolat számos véleménycikkben megjelent ezekben a napokban, sok esetben azonban csak vágyálomként: a *General Evening Post*ban⁵³ egy szerző például megjegyzi, hogy „a három nagy északi potentát várható vitájáról szóló hír Lengyelország felosztása körül teljesen alaptalan; mindegyikük ténylegesen garantálja a másik birtokát, és követelésük biztonságát az általános egyetértésük állandóságára alapozza”. Kitér azonban arra is: „Lengyelország számára [valóban] szerencsés lenne, ha bármilyen nézeteltérés magvait el lehetne vetni azon illusztris szabadrablók között, akik három részre osztva zsákmányolták el területeit, mivel ebben az esetben viszálykodásuk [miatt] elkerülhetetlenül meg kellene vívnia [saját] csatáját, és [ez] valószínűleg visszahelyezné Lengyelországot azon területei birtokába, amelyeket oly barbár módon szakítottak ki a kezéből.”⁵⁴ A *Morning Chronicle*⁵⁵ is hasonló képpel él, amikor szatirikus módon szemlézi egyik londoni tudósítója híreit, sokkal pozitívabb képet festve a három felosztó hatalom esetleges összeződüléséről:

„Egy tudósítónk megjegyzi, hogy (...) Lengyelország legutóbbi felosztása azon potentátok között, melyek jelenleg a leghosszabb karddal rendelkeznek [vö. a porosz és az osztrák érdekekre történő korábbi utalásokkal – S. B. K.], hamarosan szakítást kell hogy eredményezzen egymás között a felségjogok tekintetében, olyan természetességgel, mint ahogy Lockit és Peachum összevesztek az országúti zsákmányok elszámolásán.”⁵⁶

52 Postscript. In: *Middlesex Journal or Universal Evening-Post*, January 21–23, 1773, 4. “Happy were it for Poland, if these royal banditti would fall out in the division of the spoil, and attack each other!” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

53 A *General Evening Post* hetente háromszor jelent meg Londonban; első lapszámát 1733. október 2-án publikálták, majd a hetilap az 1822. február 2-i számmal szűnt meg.

54 Postscript / London. In: *General Evening Post*, January 19–21, 1773, 4. “The report of an expected quarrel between three great Northern Potentates about the Partition of Poland is wholly without foundation; each actually guaranteeing the possessions of the other, and founding the security of their claim upon the permanency of their general unanimity. It would be happy for Poland, if the seeds of any disagreement could be sown amongst the illustrious free-booters who have made a tripartite prey of her territories, as in such a case their quarrel must inevitably fight her battle, and probably reinstate her in the possession of those dominions which have been so barbarously torn from her hands.” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

55 A kezdetben *Morning Chronicle and London Advertiser* című, londoni székhelyű újságot 1769-ben alapította a kiadó, szerkesztő és riporter William Woodfall; első száma 1770-ben jelent meg. Woodfall 1789-ig szerkesztette a lapot, amikor eladta a *Morning Chronicle*-ben való részesedését, és megalapította a *Diary or Woodfall's Register*, az első olyan brit újságot, amely rendszeresen és átfogóan tudósított a parlamenti ülésekről. A továbbiakban csak *Morning Chronicle* néven ismert lap a korszak egyik legszélesebb körben terjesztett londoni lapja volt, amely manapság leginkább arról ismert, hogy egy ideig még a híres angol író, Charles Dickens is alkalmazta újságírójaként. A lap egészen 1862-ig működött. Lásd: Newman, 1997. 397.; Brake–Demoor, 2009. 426–427.

56 News. In: *Morning Chronicle and London Advertiser*, January 22, 1773, 2. “A correspondent remarks, that (...) the late partitions of Poland between the potentates who have at present the longest swords, must

„...az erőegyensúly támogatásának gondolata egyes esetekben a végletekig fajult”

– A tétlenkedő angol diplomácia és az uralkodó bírálata

A korszak egyik vezető angol referencia-periodikájának számító *Annual Register* a legaktuálisabb parlamenti beszédeket, kormányzati dokumentumokat, szerződéseket, valamint fontos bel- és külpolitikai események kommentárjait tartalmazta. A periodika legtöbb kötete Edmund Burke (1729–1797) *whig* politikus és konzervatív politikai gondolkodó nevéhez fűződött,⁵⁷ akinek a francia forradalommal, illetve a Lengyelország felosztásaival kapcsolatos nézeteit számos kortárs angol, továbbá európai politikai médium is osztotta. Az 1772. évben történt eseményeket feldolgozó, 1773 júliusában kiadott *Register* európai történelemmel foglalkozó cikksorozatának fókuszában a kontinens legfontosabb ügyei, főként Lengyelország első felosztása állt.⁵⁸

Burke később igen híressé és sokat idézette vált értekezésében leszögezte, hogy a lengyel állam felosztása hatalmas veszéllyel jár nem csupán Lengyelország, hanem egész Európa számára. Keményen elítélte a Rzeczpospolita területének feldarabolását, rámutatva az erőegyensúlyt fenyegető negatív jövőképre is:

„Lengyelország jelenlegi erőszakos feldarabolását és felosztását, amely akár egy háború, akár az igazság bármilyen látszata nélkül történt, a *modern európai politikai rendszert* ért első, igen komoly megsértésnek kell tekinteni. Ez nem csupán nagy nyugati köztársaságunk alkotmányának fokozatos csorbítását jelenti (ahogy a kontinens politikusai vélik), hanem a fejszét egy csapásra annak gyökerébe vágja, mégpedig oly módon, hogy az egész teljes megdöntésével fenyeget. (...) Most tehát egy nagy királyság megsemmisítésének lehetünk szemtanúi a hatalom, az uralom és a kereskedelem ebből következő szétzilálódásával (...).”⁵⁹

Burke a felosztás pusztító jogtalanságát és az abból következő összeomlást az európai hatalmak, így Nagy-Britannia közömbösségének és érdektelenségének,

soon produce a rupture among themselves about their respective sovereignties, as naturally as Lockit and Peachum fell out about their views of the highway booties.” – Lockit és Peachum John Gay *Koldus-opera* című, 1728-ban bemutatott híres *ballad operájának* szereplői. A szatirikus darabban Peachum egy kerítő és a rablók futtatója, Mr. Lockit pedig a börtönfelügyelő, akik az idézett véleménycikk esetében áthallások útján II. Friggyessel és II. Józseffel azonosíthatók.

57 Horn, 1945. 35.

58 Az 1772-es évkönyv Burke-féle cikksorozatát számos londoni újság közölte, a *General Evening Post* például három részletben (az 1773. július 22–24-i, július 24–27-i, illetve július 27–29-i lapszámokban).

59 Burke, 1800. 2. “The present *violent dismemberment* and partition of Poland, without the pretence of war, or even the colour of right, is to be considered as the first very great breach in the *modern political system of Europe*. It is not (say the politicians of the continent) sapping by degrees the constitution of our great western republic, it is laying the axe at once to the root, in such a manner as threatens the total overthrow of the whole... We now behold the destruction of a great kingdom, with the consequent disarrangement of power, dominion, and commerce, with as total an indifference and unconcern (...).” (Kiemelések tőlem – S. B. K.)

valamint a hatalmi egyensúly gyakorlati politikájának kritikájával kapcsolta össze értekezésében, amire kevés példa található a korabeli angol politikai médiatermékekben.

Értekezésében mindennek alátámasztására – az erőegyensúly-politika történelmi gyakorlatának fényében – hosszasan elemezte a hatalmi egyensúly mint politikai fogalom (eszme)történetét. Kifejtette, hogy Lengyelország felosztása gyökeresen és erőszakosan megváltoztatta az európai kontinens erőviszonyait, ehhez kapcsolódóan pedig megjegyezte, hogy „nem tagadható, az erőegyensúly támogatásának gondolata egyes esetekben a végletekig fajult”.⁶⁰ Ennek okát főként abban látta, hogy a „német államok”, azaz Poroszország és a Habsburg Monarchia véleménye szerint sokkal komolyabb mértékben avatkoztak be az európai hatalmi egyensúlyba az elmúlt évtizedekben, mint bármely más európai állam. Amennyiben „Lengyelország felosztása a lehető legnagyobb mértékben megvalósul”, akkor „a német államtest jelenlegi formájában való létezése hosszabb időn keresztül” nem lesz tartható Burke véleménye szerint, ugyanis az komoly problémákat fog szülni a kontinensen. Leszögezte továbbá, hogy „az a rendkívüli hatalom, amelyre Ausztria és Brandenburg néhány év alatt emelkedett, már így is kellően riasztó volt e test többi része számára”.⁶¹

III. György említett, 1772. évi memorandumában Burke-hoz hasonlóan szintén az erőegyensúly veszélyeztetését hangsúlyozta, utalva a megoldatlan és a felosztás révén még inkább felszított európai nagyhatalmi feszültség veszélyeire:

„Az az igen rendkívüli jelenség, ahogy a bécsi, a szentpétervári és a berlini udvarok koalíciója elvette a Lengyel Királyságból azt, ami nekik külön-külön megfelelt, olyannyira felforgatja a kölcsönös féltékenységük és az európai egyensúly minden elképzelését, hogy szükségyszerűen igen rendkívüli szövetségeket fog létrehozni más államok között.”⁶²

III. György 1772 és 1773 folyamán, a rendkívüli szövetségekötések kapcsán parlamenti beszédeiben több alkalommal érvelt Nagy-Britannia, Hollandia és Franciaország esetleges szövetsége mellett a poroszok, az oroszok és az osztrákok közötti szövetség ellensúlyozására. Kormányja viszont tetlenkedett a beavatkozás kérdését illetően, az uralkodó pedig következő parlamenti beszédében – 1772 novemberében – lefektette a kormány törvényhozási tervét az új parlamenti ülészakra, a felosztásról azonban már említést sem tett.

Mindennek köszönhetően az ellenzéki sajtótermékek előszeretettel állították be a brit uralkodót és kormányát érdektelennek, az angol diplomáciát pedig

60 Burke, 1800. 2. “It will not be denied, that *the idea of supporting a balance of power* has in some cases been carried to an extreme (...).” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

61 Burke, 1800. 3–4. “Indeed if the partition of Poland takes place in its utmost extent, the existence of the Germanic body in its present form, for any length of time, will be a matter rather to be wished for than expected. The extraordinary power to which the houses of Austria and Brandenburg have risen within a few years, was already sufficiently alarming to the other parts of that body.”

62 Fortescue, 1927. 428–429. (No. 1180) “The very extraordinary phenomenon of a coalition of the Courts of Vienna, Petersburg, and Berlin to take what may suit their Separate conveniences [sic!] of the Kingdom of Poland, is so subversive of every idea of their mutual jealousies, and of *the balance of Europe* that it of necessity must give rise to very extraordinary Alliances amongst the other Powers.” (Kiemelés tőlem – S. B. K.)

2. ábra.
Európa képe 1772
júliusában
című metszet

hatástalannak és súlytalannak, akár szatirikus metszetek formájában is. Az érdektelen uralkodó toposza az *Európa képe 1772 júliusában* című, a kutatás számára jól ismert szatirikus metszeten is fellelhető, amely egyben egyértelmű bírálata a tétlenkedő angol diplomáciának és példája a korabeli erőegyensúly-problematika vizuális bemutatásának (2. ábra).⁶³

A metszet – a kutatásom során az egyetlen eddig talált példa, amely közvetlen módon alkalmazza az erőegyensúly-ikonográfiát, miközben egyik fő ábrázolási témája az első lengyel felosztás – képi tartalma a háromhatalmi szerződésre, valamint az orosz–török háború eseményeire is reflektálva mutatja be az aktuális európai nagyhatalmi helyzetet. Jobb oldalának legszélén, marginális pozícióban láthatjuk III. Györgyöt, egy „Brit” feliratú székben ülve, ahogy épp mélyen alszik. A Lengyelországot ábrázoló térkép felett egy mérleg látható „A hatalmi egyensúly” (*The Ballance of Power*) felirattal: a mérleg könnyebbik serpenyőjében a „Nagy-Britannia” felirat olvasható, utalva arra a kritikára, hogy az események alakításában a szigetország súlytalan szerepet töltött be. Az uralkodó, illetve kormánya és diplomatái valójában nem voltak érdektelenek a lengyel ügy kérdésében, az ellenzéki sajtóorgánumok szatírjaiban az uralkodó csukott szemmel, alvó állapotban való ábrázolása mindazonáltal komoly kritikával illette azt, hogy az angol diplomácia nem tett valódi lépéseket annak érdekében, hogy megelőzzék vagy megtorolják a háromhatalmi felosztási szerződés megkötését, majd életbelépését.

A felosztás gyakorlati következményei a szigetország szempontjából elsősorban az angol – főként gazdasági és (gabona)kereskedelmi – érdekeket veszélyeztették, egy komolyabb fellépés Poroszország és Ausztria ellen azonban veszélybe sodorta volna az uralkodó hannoveri örökségét. Ennek problematikája a felosztás 1773. évi erőszakos lengyel ratifikációja után jelent meg az angol sajtóban,

63 Ismeretlen alkotó: *Picture of Europe for July 1772* (1772. július), British Museum Collection: 1868,0808.10013; George, 1935. 59–60. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Picture_of_Europe_for_July_1772_%28BM_1868,0808.10013%29.jpg.

kiemelten az ellenzéki és radikális sajtóorgánokban. A *St. James's Chronicle*⁶⁴ hasábjain megjelent, 1774. augusztusi véleménycikkben a porosz lépések kemény kritikája mellett például III. György hannoveri öröksége is hangsúlyosan megjelent. A szerző szerint „Poroszország királya a jog leghalványabb jele nélkül tart igényt Danzig városára”.⁶⁵ Érvelésében arra is kitért, hogy „lehetetlen megmondani, hol fognak véget érni ennek az északi fosztogatónak [Frigyesnek]” a követelései, a hannoveri örökség kritikája kapcsán mindazonáltal rámutatott, hogy véleménye szerint a porosz uralkodó „kétségtelenül sokkal inkább jogosult Nagy-Britannia koronájára, mint Danzig vagy Hamburg városára; mivel ő a néhai II. György király hűgának a fia, és következésképpen majdnem rokona III. Györgynek”. Ehhez kapcsolódva élesen, némi aggodalommal vegyítve meg is jegyezte: „Ez a királyi *Macbeth* [Frigyes] egy napon talán úgy gondolja, hogy érdemes lesz követelnie egy olyan igényt, amely sokkal jobban megalapozott, vagy legalábbis nem olyan nevetséges, mint sok más, amit mind ez idáig benyújtott.”⁶⁶

A korabeli aggodalmak ellenére az angol kormánynak hosszú ideig sikerült megvédenie az angol kereskedelmi érdekeket a térségben; Gdańsk Lengyelországhoz tartozása érdekében például sikerrel járó diplomáciai lépéseket tettek, a város egészen az 1793-as második felosztásig nem jutott porosz kézre.

Konklúzió

A legtöbb nyugat-európai országról, így Nagy-Britanniáról is elmondható, hogy elvi szinten nem támogatta, a sajtóban pedig erőteljesen támadta Lengyelország 1772. évi első felosztását. Ennek ellenére III. György és kormánya nem vétózta meg Lengyelország területének feldarabolását, a gyakorlatban tehát megtűrte a háromhatalmi felosztási egyezmény végrehajtását, miközben állandó figyelemmel kísérte az európai hatalmi egyensúly alakulását, aggódva szemlélve Lengyelország szomszédos hatalmainak egyre erőteljesebb terjeszkedését. A legtöbb angol hetilapban, így a kormányzati és kormányközeli lapok hasábjain is alapvetően a felosztó hatalmak „ördögi szövetkezését”, kifejezetten pedig a porosz, olykor a porosz és az osztrák fél hataloméhségét hangsúlyozták a véleménycikkek szerzői. A másik élesen elkülöníthető tematika – az eleinte kívánatos, 1774-ben már egyértelműen hiányzóknak értékelt angol beavatkozás és a nyugat-európai diplomáciai lépések kérdése, hiányuk olykor kemény kritikája – markánsan az ellenzéki és radikális saj-

64 A Henry Baldwin által alapított és kiadott, londoni *St. James's Chronicle or British Evening-Post* 1761-ben kezdte meg hosszú és sikeres pályafutását heti háromszor megjelenő esti lapként. Történetéről lásd: Bond–Bond, 1975.

65 Postscript / London. In: *St. James's Chronicle or British Evening-Post*, August 6–9, 1774, 4. “The King of Prussia lays Claim to the City of Dantzic [sic!] without the least Shadow of Right.”

66 Uo. “It is impossible to say where these alarming Claims of this *Northern Ravager* will stop. He has certainly a much better Title to the Crown of Great Britain than to the Cities of Dantzic [sic!] or Hamburg; for he is Son of the Sister of his late Majesty King George the Second, and consequently related nearly to George the Third. This *Royal Macbeth* may one Day think it worth his While to pursue a Claim which is much better founded, or at least not so ridiculous, as many that he has made.” (Kiemelések tőlem – S. B. K.)

tóorgánumokban jelent meg. Ezzel szorosan összefügg a harmadik tematika, a tétlenkedő angol diplomácia, illetve a tétlenkedő uralkodó képe, 1773 őszétől pedig mindezek bírálata. Megállapítható, hogy kiemelten az utóbbi tematika esetében jelent meg hangsúlyosan a felosztás miatti sérült európai politikai miliő, továbbá az angol nemzeti és gazdasági érdek mellett az európai hatalmi egyensúly veszélyeztetettségének kérdése.

Ugyanakkor mindhárom elemzett tematika esetében fellelhető a hatalmi egyensúly fogalomhasználata; egyrészt nagy számban fordul elő az általános erőegyensúly-retorika alkalmazása, másrészt pedig ritkábban, de fellelhető egy mélyebb, értekező jellegű erőegyensúly-diskurzus is a releváns véleménycikkekben. Ez utóbbi, strukturáltabb diskurzus az európai hatalmi egyensúly kérdéséről a kormányzati és az ellenzéki sajtóorgánumokban egyaránt megjelent, olykor összekapcsolva a kérdést III. György hannoveri örökségének problematikájával. Edmund Burke cikksorozatának, valamint III. György memorandumának vizsgálatán keresztül látható továbbá az is, hogy ebben a harmadik témakörben a legmarkánsabb az erőegyensúly-diskurzus jelenléte. Az említett két munka ugyan nem szűkebb értelemben vett, hetilapokban megjelent véleménycikk – előbbi egy referencia-periodika, utóbbi pedig egy memorandum formájában publikált értekezés –, a hetilapok azonban szinte azonnal le-, illetve újraközölték azok részleteit, így egyértelmű hatást gyakorolhattak a véleménycikkek szerzőire.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Sajtóforrások

Craftsman, or Say's Weekly Journal (London, 1773)

General Evening Post (London, 1773)

London Chronicle (London, 1773)

Middlesex Journal or Universal Evening-Post (London, 1772–1773)

Morning Chronicle and London Advertiser (London, 1772)

Public Advertiser (London, 1773)

St. James's Chronicle or British Evening-Post (London, 1774)

2. Kiadott források és szakirodalom

Andersen

2016 Andersen, Morten S.: *A Genealogy of the Balance of Power*. [PhD-disszertáció, London School of Economics and Political Science.] London, 2016. <http://etheses.lse.ac.uk/3326/> (letöltés: 2023. november 16.).

Anderson

1970 Anderson, Matthew S.: Eighteenth Century Theories of Balance of Power. In: *Studies in Diplomatic History*. Eds.: Hatton, Ragnhild – Anderson, Matthew S. Hamden (Connecticut), 1970. 183–198.

1987 Anderson, Matthew S.: *Europe in the Eighteenth Century, 1713–1783*. New York, 1987.

Barker

1998 Barker, Hannah: *Newspapers, Politics, and Public Opinion in Late Eighteenth-Century England*. Oxford, 1998.

Black

1983 Black, Jeremy: The Theory of the Balance of Power in the First Half of the Eighteenth Century. A Note on Sources. In: *Review of International Studies*, 9. (1983) 1. sz. 55–61.

1987 Black, Jeremy: *English Press in the Eighteenth Century*. Croom Helm, 1987.

1990 Black, Jeremy: Essay and Reflection: On the 'Old System' and the 'Diplomatic Revolution' of the Eighteenth Century. In: *The International History Review*, 12. (1990) 2. sz. 301–323.

Bond–Bond

1975 Bond, Richmond P. – Bond, Marjorie N.: The Minute Books of the 'St. James's Chronicle'. In: *Studies in Bibliography*, 28. (1975) 17–40.

Bömelburg–Gestrich–Schnabel-Schüle

2013 Bömelburg, Hans Jürgen – Gestrich, Andreas – Schnabel-Schüle, Helga: Die Teilungen Polen-Litauens als Zäsur einer europäischen Strukturgeschichte. Komparative Überlegungen jenseits der Nationalgeschichtsschreibung. In: *Die Teilungen Polen-Litauens. Inklusions- und Exklusionsmechanismen – Traditionsbildung – Vergleichsebenen*. Hrsg. v. Bömelburg, Hans Jürgen – Gestrich, Andreas – Schnabel-Schüle, Helga. Osnabrück, 2013. 9–36.

Brake–Demoor

2009 *Dictionary of Nineteenth-Century Journalism in Great Britain and Ireland*. Eds.: Brake, Laurel – Demoor, Marysa. London, 2009.

Burke

1800 [Burke, Edmund:] The History of Europe (I–VIII. fejezet). In: *The Annual Register or a View of the History, Politics, and Literature for the Year 1772*. 6. kiadás. London: Printed by T. Davidson, for the Proprietors of Dodsley's Annual Register, 1800. 1–105. (Első kiadás: 1773. július.)

Davies

2001 Davies, Norman: *Heart of Europe: The Past in Poland's Present*. New York – Oxford, 2001.

Dinnyés

2018 Dinnyés Patrik: Egy zálog „kiváltása”. A szepességi városok visszaszerzése (1769–1772). In: „Politika, életrajz, divat, oktatás...” *Tanulmányok Magyarország történetéből a középkortól napjainkig*. Szerk.: Kis Csaba – Kovács-Veres Tamás Gergely – Rózsa Sándor. Eger, 2018. 95–109.

Dukwicz

2011 Dukwicz, Dorota: The Internal Situation in the Polish–Lithuanian Commonwealth (1769–1771) and the Origins of the First Partition (In the Light of Russian Sources). In: *Acta Poloniae Historica*, 103. (2011) 67–84.

2022 Dukwicz, Dorota: *Na drodze do pierwszego rozbioru. Rosja i Prusy wobec Rzeczypospolitej w latach 1768–1771*. Warszawa, 2022.

Fortescue

1927 *The Correspondence of King George the Third, From 1760 to December 1783. Printed from the Original Papers in the Royal Archives at Windsor Castle, in Six Volumes*. Arranged and edited by Sir John Fortescue. Vol. II. 1768 to June 1773. Ed.: Fortescue, John. London, 1927.

Gebei

2000 Gebei Sándor: Halics-Lodoméria Királyság, a Habsburgok 18. századi új szerzeménye. In: *Hagyomány és történelem. Ünnepi kötet Für Lajos 70. születésnapjára*. Szerk.: Gebei Sándor. Eger, 2000. 215–238.

Gelder

2021 Gelder, Klaas van: Nijmegen, Rijswijk, Utrecht: The Peace Treaties of the Wars of Louis XIV. In: *Handbuch Frieden im Europa der Frühen Neuzeit / Handbook of Peace in Early Modern Europe*. Eds.: Dingel, Irene et al. Berlin–Boston, 2021. 951–968.

George

1935 George, Mary Dorothy: *Catalogue of Political and Personal Satires Preserved in the Department of Prints and Drawings in the British Museum*. Vol. V. 1771–1783. London, 1935.

Ghervas

2016 Ghervas, Stella: Balance of Power vs. Perpetual Peace: Paradigms of European Order from Utrecht to Vienna, 1713–1815. In: *The International History Review*, 39. (2016) 3. sz. 404–425. DOI: <https://doi.org/10.1080/07075332.2016.1214613>.

Hein-Kirchner–Müller

2012 Hein-Kirchner, Heidi – Müller, Michael G.: Polen-Litauen in der europäischen Mächtepolitik, von der Endphase des Großen Nordischen Kriegs bis zur letzten Königswahl (1717–1763). In: *Polen in der europäischen Geschichte*. Bd. 2. *Frühe Neuzeit. 16. bis 18. Jahrhundert*. Hrsg. v. Müller, Michael G. – Bömelburg, Hans-Jürgen. Stuttgart, 2012. 443–463.

Horn

1945 Horn, David Bayne: *British Public Opinion and the First Partition of Poland*. Edinburgh, 1945.

Janžekovič

2022 Janžekovič, Izidor: The Balance of Power from the Thirty Years' War and the Peace of Westphalia (1648) to the War of the Spanish Succession and the Peace of Utrecht (1713). In: *History of European Ideas*, 49. (2022) 3. sz. 561–579. DOI: <https://doi.org/10.1080/01916599.2022.2077401>.

Kampmann

2000 Kampmann, Christoph: „Arbiter of Christendom” und europäisches Gleichgewicht. Zu Geschichtsdenken und Politik im England des 17. Jahrhunderts. In: *Krieg und Frieden in der historischen Gedächtniskultur. Studien zur friedenspolitischen Bedeutung historischer Argumente und Jubiläen von der Antike bis zur Gegenwart*. Hrsg. v. Burkhardt, Johannes. München, 2000. 45–69.

Korman

1996 Korman, Sharon: *The Right of Conquest: The Acquisition of Territory by Force in International Law and Practice*. Oxford, 1996.

Kovács

2017 Kovács Zsolt: Az európai hatalmi egyensúly kialakulása az 1697-es rijswijki béke során. In: *Külügyi Szemle*, 16. (2017) 3. sz. 3–22.

Kristiansen

2021 Kristiansen, Johanne S.: Newspaper Debates in Late Eighteenth-Century England: ‘Letters to the Editor’ versus the Political Pamphlet. In: *Journal of European Periodical Studies*, 6. (2021) 1. sz. 155–170.

Majoros

1997 Majoros István: A keleti kérdés kezdetei. Nagyhatalmi politika és a görög felkelés. In: *Világtörténet*, 19. (1997) 1. sz. 59–70.

Müller

2012 Müller, Michael G.: Die erste Teilung Polens und ihre Folgen. In: *Polen in der europäischen Geschichte*. Bd. 2. *Frühe Neuzeit. 16. bis 18. Jahrhundert*. Hrsg. v. Müller, Michael G. – Bömelburg, Hans-Jürgen. Stuttgart, 2012. 513–528.

Newman

1997 *Britain in the Hanoverian Age, 1714–1837: An Encyclopedia*. Ed.: Newman, Gerald. New York, 1997.

OHT

Oxford Historical Treaties. <https://opil.oup.com/home/OHT>.

Péter

2015 Péter Róbert: Digitális és módszertani fordulat a sajtókutatásban. A 17–18. századi magyar vonatkozású angol újságcikkek „távolságtartó olvasása”. In: *Aetas*, 30. (2015) 1. sz. 5–30.

Plassart

2020 Plassart, Anna: Edmund Burke, Poland, and the Commonwealth of Europe. In: *The Historical Journal*, 63. (2020) 4. sz. 885–910. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0018246X2000014X>.

Prescott

2018 Prescott, Andrew: Searching for Dr. Johnson: The Digitisation of the Burney Newspaper Collection. In: *Travelling Chronicles: News and Newspapers from the Early Modern Period to the Eighteenth Century*. Ed.: Brandtzæg, Siv Gøril – Goring, Paul – Watson, Christine. Leiden–Boston, 2018. 51–71.

Ring

2001 Ring Éva: „Lengyelországot az anarchia tartja fenn?” A nemesi köztársaság válságának anatómiája. Bp., 2001.

2022 Ring Éva: Szaniszló Ágost lengyel király elrablása. Az uralkodói legitimitás kérdése a 18. század végi lengyel politikában. In: *Világtörténet*, 44. (2022) 3. sz. 485–500.

Sashalmi

2015 Sashalmi, Endre: The Novelty of the Utrecht Peace Settlement (1713). In: *Central European Papers*, 3. (2015) 2. sz. 20–33. DOI: 10.25142/cep.2015.015.

2022 Sashalmi, Endre: The Late-Eighteenth Century European Balance of Power and Russophobia in the English Media: The Ochakov Crisis (1791). In: *RussianStudiesHu*, 4. (2022) 2. sz. 111–122. DOI: <https://doi.org/10.38210/RUSTUDH.2022.4.18>.

Schrek

2020 Schrek Katalin: Az erőegyensúlyi rendszer kihívásai. In: Bárány Attila et al.: *A nemzetközi kapcsolatok története*. Szerk.: Schrek Katalin. Debrecen, 2020. 161–181.

Schroeder

1994 Schroeder, Paul W.: *The Transformation of European Politics, 1763–1848*. Oxford, 1994.

Schvéd

2021 Schvéd, Brigitta Kinga: The First Partition of Poland and the Issue of the European Balance of Power in Contemporary English Media (1772–1774). In: *Specimina Nova. Pars Prima. Sectio Mediaevalis*, 11. (2021) 203–225. DOI: <https://doi.org/10.15170/SPM-NNV.2021.11.10>.

Sheehan

1988 Sheehan, Michael: The Development of British Theory and Practice of the Balance of Power before 1714. In: *History*, 73. (1988) 237. sz. 24–37. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-229X.1988.tb02144.x>.

Soós

2009 Soós István: A lengyel anarchia, Lengyelország felosztásai (1772, 1793, 1795). In: *A kora újkor története*. Szerk.: Poór János. Bp., 2009. 119–139.

Sorel

1969 Sorel, Albert: *Europe and the French Revolution: The Political Thinking of the Old Régime*. Eds.: Cobban, Alfred – Hunt, J. W. London, 1969.

Strohmeyer

2015 Strohmeyer, Arno: Balance of Power. In: *Encyclopedia of Early Modern History Online*. Eds.: Dunphy, Graeme – Gow, Andrew. Brill, 2015. DOI: http://dx.doi.org/10.1163/2352-0272_emho_COM_020274.

Thompson

2011 Thompson, Andrew C.: Balancing Europe: Ideas and Interests in British Foreign Policy (c. 1700–c. 1720). In: *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe, 1650–1750*. Eds.: Onnekink, David – Rommelse, Gijs. Farnham, 2011. 267–282.

Wicklum

1999 Wicklum, M. Ellen: *Britain and the Second and Third Partitions of Poland*. [PhD-disszertáció.] London, 1999.

Wilde

2019 Wilde, Jaap de: Balance of Power: Adversarial Pair of Scales or Associational Arch? In: *The 1713 Peace of Utrecht and its Enduring Effects*. Ed.: Soons, Alfred H. A. Leiden, 2019. 31–44.

BRIGITTA KINGA SCHVÉD

THE FIRST PARTITION OF POLAND IN THE LIGHT OF THE BALANCE-OF-POWER DISCOURSE IN CONTEMPORARY OPINION PIECES OF LONDON WEEKLIES

As most English press reports on the first partition of Poland, the author of an opinion piece in the *Public Advertiser* under the pseudonym Tullius believed that of the three powers dividing Poland, the Prussian interest could be the most dangerous, both for the English national interest and for the future of the European balance of power. It is significant that, as in Tullius's opinion, in almost all cases where the interests of Britain and the question of intervention were invoked in opinion pieces, the defence of the continent's political balance appeared as a strong argument. Through a critical discourse analysis of relevant opinion pieces published in London weekly newspapers between 1772 and 1774, I point out how the authors used similar or different balance-of-power rhetoric, while occasionally deeper, polemical balance-of-power discourse to reflect their views. I illustrate that the authors of these articles have applied the concept essentially along three themes: (1) the 'diabolical alliance' of the partitioning powers, (2) the issue of English intervention, and (3) the criticism of the idle English government. One of the main conclusions of my analysis is that the balance-of-power discourse is most prominent on the third issue, sometimes even leading to a general questioning of the legitimacy of the contemporary balance-of-power policy.

CONTENTS

Imperial Expansion in Central Europe: The First Mutilation of the Rzeczpospolita, 1772 (Miklós Mitrovits)	1
<i>Studies</i>	
Éva Ring: The Confederation of Bar and the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	5
Sándor Gebei: Russian–Prussian Identity of Interest in the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	43
György Bebesi: The First Mutilation of Poland from the Perspective of Russian Imperial Foreign Policy	57
Patrik Dinnyés: Difference of Opinion between Mother and Son on the First Territorial Mutilation of the Rzeczpospolita	67
Ferenc Tóth: The Efforts of French Diplomacy in order to Save the Rzeczpospolita	83
Brigitta Kinga Schwéd: The First Partition of Poland in the Light of the Balance-of-Power Discourse in Contemporary Opinion Pieces of London Weeklies	99
Beáta Varga: The Integration of Galicia into the Habsburg Monarchy: The Situation of the Eastern Galician Ruthenians between 1772–1918	121
Krisztina Kurdi: The Transformation of Jewish Self-Government after the First Mutilation of Poland	139
<i>Book Reviews</i>	
Barbara of Cilli: A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen (Máté Urbán)	161
The Financial Background of Education in the Middle Ages and the Early Modern Period (Máté Urbán)	168
The Dangerous Relationship between North and South, or the Birth of Italy (Zita Kovács)	172

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

